

ESKİŞEHİR/SEYİTGAZİ KÜMBET KÖYÜNDE BULUNAN HİMMET BABA/KÜMBET DEDE KÜMBETİ ÜZERİNE YENİ DÜŞÜNCELER

Mustafa Kemal ŞAHİN*
Seringül VARİS**

Özet

Eskişehir/Seyitgazi İlçesi Kümbet köyünde bulunan Himmet Baba Kümbeti az bilinen yapılardandır. Hakkında az sayıda çalışmalar olmasına karşın, özellikle yapıyla birlikte yapıldığı anlaşılan figürlü süslemelerine değinilmemiştir. Bu nedenle özellikle yapıda ki figürler ayrıntılı olarak ele alınıp, kümbetin plan-mimari ve süsleme özellikleriyle Anadolu Selçuklu dönemi içerisindeki yeri daha iyi belirlenmeye çalışılacaktır. Sekizgen planlı cenazelik katı ve gövde düzenlemesiyle bulunduğu çevrede sayılı örneklerdendir. Diğer yandan yapıda devşirme malzeme kullanımı Konya-Ankara (İç Anadolu) yapılarında görülen bölgesel özellikleri yansıtmaktadır. Afyon'da bulunan benzer kümbet örnekleri bölgesel sanat anlayışı ile birlikte aynı sanatçı grubu tarafından yapıldığı düşüncesini uyandırmaktadır. Yapının dış cephesinde yer alan figürlü süslemeler içerisinde dağ keçisi, balık, geyik... gibi hayvan figürlerinin bulunması yapıyı daha da önemli bir duruma getirmekte bu yönden daha ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kümbet, Figür, Devşirme Malzeme.

NEW THOUGHTS ON 'HİMMET BABA TOMB' IN KUMBET VILLAGE IN THE DISTRICT OF SEYİTGAZİ/ESKİŞEHİR

Abstract

Himmet Baba Tomb in Kümbet village in the district of Seyitgazi/Eskişehir is one of the least known structures. Although there are few studies about it, especially there has been no mention about figural decorations made simultaneously with the structure. Therefore, especially the figures of structure will be discussed in detail and its importance in the Anatolian Seljuk period with design- architectural and decorative features will be tried to be defined better. It is one of the few examples with its octagonal floor for funeral and its ground form arrangement. On the other hand, the uses of spolia materials in the structure reflect regional characteristics observed in the structures of Konya-Ankara (Central Anatolia). Similar tombs found in Afyon raises the idea of being constructed by the same artist group with regional art concept. There are animal figures on the exterior of structure such as i-bex, fish and deer and this makes the structure more important. Therefore, that makes it necessary to examine in more detail.

Keywords: Tomb, Figure, Spolien

Anadolu Selçuklu dönemi içerisinde az bilinen örneklerinden birisini Seyitgazi İlçesinin güneybatısında, Kırka yerleşkesine yaklaşık 40 km. uzaklıkta Kümbet (Meros) köyünde, Friglere ait Arslanlı Tapınak ve diğer kalıntılar arasında, yüksek bir tepede mezarlığın içerisinde bulunan “**Himmet Baba/Kümbet Dede**” kümbeti oluşturuyor (Harita: 1, Fotoğraf: 1). Kümbetle ilgili

*Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Adnan Menderes Üniversitesi Sanat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü/ Aydın, e-mail: mksahin@adu.edu.tr

**Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi/ISPARTA e-mail: srng_vs_srng@hotmail.com

Konu ile ilgili olarak öneri ve kaynakça konusundaki katkılarından dolayı öğrencimiz Mustafa Aykan'a teşekkür ederiz.

çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına karşın¹ 01.05.2016 tarihinde ziyaret ettiğimizde kazıma tekniğinde yapılan ilk kez bir kümbet yapısı üzerinde görülen zengin figürlü bezemelerini biraz daha ayrıntılı olarak ele almak düşüncesi oluştu. Yapının gerek plan gerekse figürlü bezemeleri ile Anadolu Selçuklu Dönemi sanat anlayışı içerisinde farklı, özgün ve ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu anlaşılıyor. Yapının daha iyi irdelenmesi, anlaşılması ve farklılıklarının kaynağının belirlenmesi veya ortaya konulabilmesi amacıyla bölgenin tarihsel, düşünsel ve toplumsal yapısına öncelikle değinmenin yararlı olacağı kanısındayım.

Seyitgazi ve Çevresinin Tarihçesi

Nacoleia (Seyitgazi)'nin içinde bulunduğu Dorylaion (Eskişehir) kenti İlk, Orta Tunç, Eski Hitit ve Orta Frig dönemlerinden itibaren önemli yerleşim yeridir². Seyitgazi ve çevresi Bizans döneminde ara sıra Müslüman Arapların işgaline uğramış olmasına karşın, 1071 yılı Malazgirt Zaferi'nden sonra I. Haçlı Seferi sırasında (1096-1099) Bizans'ın eline geçmiştir. Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah Anadolu'da güçlenen Kutalmış oğullarını denetim altına almak için ünlü komutan Emir Porsuk'u Dorylaion önlerine kadar göndermiş, bu nedenle Emir Porsuk'un adının, antik adı "Temros" olan Porsuk Çayında yaşadığı üzerinde de durulmaktadır³. Dorylaion/Nacoleia (Eskişehir/Seyitgazi)⁴ bölgesi, II. Kılıç Arslan (1155-1192) zamanında Türkmenlerin Bizans üzerine saldırımları sonucu 1159 yıllarında bölgede Anadolu Selçuklularının varlıkları görülmektedir⁵. Bu süreçte Türkmenlerin yerleşiminden dolayı "Türkmen Köyü"⁶, Seyitgazi Külliyesinin ilk yapılanmasının (604/1208) ardından "Seyitgazi" adını almış ve Türkmen düşünürlerinin önemli merkezlerinden birisi olma özelliğini kazanmıştır⁷. Dorylaion (Eskişehir)'in Bizans Osmanlı sınırında bulunması⁸, siyasal ve kültürel yönden etki-etkileşimlerin olması⁹ bölgenin siyasal ve kültürel yönden önemini artırmış, 1291 yılını izleyerek bölge Osmanlı egemenliğine geçmiştir¹⁰. XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı; idari, siyasal, düşünce ve

¹ Kadriye Alevsaçar, "Seyitgazi'de Bilinmeyen Üç Yapı", *Vakıflar Dergisi*, S. XIX, 1985, 185-192.; O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri-2*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1991, s. 212-215.; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996, s.133-135.; Erol Altınsapan, *Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11-15 Yüzyıllar Mimarisi)*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999, s. 92-94.; Ebru Parman-Erol Altınsapan, "Eskişehir-Seyitgazi- Kümbet Köyü'nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi", *Yıldız Demiriz'e Armağan*, İstanbul, 2001, s. 115-127, 222-228.; Erol Altınsapan-Canan Parla, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları-I (Günyüzü- Mihalgazi- Mihallıçık- Sarıcakaya- Seyitgazi- Sivrihisar)*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 265-269.; Erol Altınsapan-Canan Parla, *Eskişehir Zaviye ve Türbeleri (Selçuklu ve Osmanlı Dönemi)*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2010, s. 143-149.

² Yağmur Say, *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi - Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi Sürecinde Gazi-Eren-Evliyaların Rolü -*, İstanbul, SU Yayınevi, 2006, s. 32,33.

³ Halime Doğru, "Eskişehir'de XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Salı Mescidi", *I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı, 12-15 Mayıs 2004*, Eskişehir, 2005, s. 9-16.

⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.1 (Çev. F. Işıltan), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, 140-144.; Say, *a.g.e.*, 2006, s. 39-41.

⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1993, s. 200.

⁶ Hikmet Önpeker, *Eskişehir*, Eskişehir: Hicret Kitapevi, (Basım Yılı Bulunmuyor), s. 88.

⁷ Malatya ve Kayseri Bölgelerinde aynı isimle anılmakla birlikte Seyit Battal Gazi konusunda bkz. Özant Gönülal, "Seyitgazi Külliyesi'nde Selçuklu Dönemi İnşaata", *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri, 17-18 Ağustos 1989*, Eskişehir, (Basım Yılı Bulunmuyor), s. 37-39.; Hayrettin İvgin, "Seyyid Battal'ın Alp- Gaziliği", *I. Uluslararası Seyyid Battal Gazi Semineri Bildirileri, 10-11 Eylül 1990*, Eskişehir, 1990, s. 21-24.; Erol Altınsapan, "Heterodoks İnanç Sürecinde Seyit Battal Gazi Türbesinin Seyitgazi Bölgesindeki Diğer Anıt Mezarlara Olan Biçimsel Etkisi", *I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı-, 12-15 Mayıs 2004*, Eskişehir, 2005, s. 403-413.; İlyas Küçükcan, "Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 36, 2005, s.159-188.; Say, "Seyyid Battal..."; Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul, (Basım Yılı Bulunmuyor).

⁸ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453* (Çev., Bilge Umar), İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016, s. 181.

⁹ İsmail Tokalak, *Bizans- Osmanlı Sentezi -Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi-*, İstanbul, Güler Boy Yayıncılık, 2006, s. 197.

¹⁰ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 71,73.; Say, "Seyyid Battal...", s. 52,53.; Nicol, *a.g.e.*, s. 180, 181.

sanatsal yönden özellikle zaviyeleri ile Osmanlı döneminde de bölgenin öneminin sürdüğünü göstermektedir¹¹.

Kümbetin Özellikleri

Cenazelik katı, dıştan sekizgen, içten kare/sekizgen (?)¹² planlı, devamında yine gövde kısmı dıştan 2.90x3.03 m. boyutlarında sekizgen, içten 5.47 m. çapında dairesel planlı gövde düzenlemesinden oluşan yapının üzeri içten kubbe, dıştan sekizgen planlı külahla örtülüdür. Doğu yönünde yer alan giriş açıklığı ile gövde kısmına geçilmektedir. Yapımda ağırlıklı olarak kesme taş, devşirme malzeme az oranda tuğla ve çini kullanılmıştır (Çizim: 1, Fotoğraf: 1).

Kümbetin gövde kısmının üzerinde zeminden itibaren ikinci ve üçüncü taş dizileri üzerinde çeşitli yerlerde kazıma tekniğinde hareket halinde gerçekleştirilen figürlü bezemeler kümbetin önemini artırmaktadır¹³. Bu nedenle ayrıntılı olarak söz konusu figürleri ele almak gereği duyulmaktadır. Yapının; *güneydoğu cephesinde 5 (beş), güney cephesinde 3 (üç), güneybatı cephesinde 3 (üç), batı cephesinde 1 (bir), kuzeybatı cephesinde 1 (bir), kuzey cephesinde 2 (iki), kuzeydoğu cephesinde 3 (üç) ve doğu cephesinde 3 (üç) olmak üzere, toplamında 21 (yirmi bir) figür* belirlenmiştir. Bu sayısal saptama yapının figürlü betimleme yönünden önemini ortaya koyuyor.

Güneydoğu cephesinde (Fotoğraf: 1), ikinci sıradaki taşlar üzerinde; Doğu yönüne doğru yürür durumda **Ceylan/Geyik/Antilop** (?) (Çizim: 2,3, Fotoğraf: 2), devamında batı yönüne doğru yürüyen **Dağ Keçisi** (Çizim:4, Fotoğraf:3), doğu yöne doğru yürür durumda **Tavşan** (Çizim: 5, Fotoğraf: 4), üçüncü sıradaki taşlar üzerinde sırasıyla batı yöne doğru ilerleyen **Atlı Süvari** (Çizim: 6, Fotoğraf: 5) ve devamında doğu yönüne doğru hareket eden **Geyik** figürü (Çizim: 7, Fotoğraf: 6) işlenmiştir. Ayrıca, iki küçük yuvarlak kemerli alanın aralarında 7 kollu 3 (üç) **hayat ağacı** ve **dairesel biçimli sekiz dilimli 4 (dört) güneş motifi** bulunuyor (Çizim: 2, Fotoğraf: 7, 8). **Güney cephesinde** ise (Fotoğraf: 9), üçüncü sıradaki taşlar üzerinde sırasıyla; Batı yöne doğru ilerler durumda **Dağ Keçisi** (Çizim: 8, 9 - Fotoğraf: 10), **Atlı Süvari** (Çizim: 10 - Fotoğraf: 11) ve **Balık** (Çizim: 11 - Fotoğraf: 12) yer alıyor. Devamında **bir (1) güneş motifi** bulunuyor (Fotoğraf: 13). **Güneybatı cephesinde** (Fotoğraf: 14), batı yönüne doğru ilerler şekilde iki yürür durumda **hayvan figürü** (At-?) (Çizim: 12, 13 - Fotoğraf: 15, 16) ve **at figürü** (Çizim: 14 - Fotoğraf: 17), **Batı cephesinde** (Fotoğraf: 18) **yavrusunu emziren geyik figürü** (Çizim: 15, 16, - Fotoğraf: 19) ve (1) bir güneş motifi bulunuyor. **Kuzeybatı cephesinde** ise (Fotoğraf: 20), kuzey yönüne ilerler şekilde **kuyruklu, uzun gövdeli, dört ayaklı ve küçük başlı bir hayvan figürü** (Çizim: 17, 18 - Fotoğraf: 21) ve **1 (bir) güneş motifi** yer alıyor. **Kuzey cephesinde** (Fotoğraf: 22); aynı yöne doğru ilerleyen **iki At** (?) figürü (Çizim: 19-21 - Fotoğraf: 23, 24) kompozisyonu tamamlıyor. **Kuzeydoğu cephesinde** (Fotoğraf: 25); iki **At** ve altta belirsiz durumda olmak üzere **At** olduğu

¹¹ Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul: Afa Türkiye Üzerine Araştırmalar, 1992.

¹² Cenazelik katı konusunda sorunlar bulunuyor. Kadriye Alevsaçar ve Hakkı Önkal kare planlı olduğu konusunda birleşirken; Kadriye Alevsaçar, "...Girişin önünde yer alan kare açıklıktan beş basamaklı taş merdivenle kare plânlı mezar hücreğine inilir. Kesme taş malzeme ile örülen hücre, düz tavanlıdır.." Alevsaçar, a.g.e., s. 186.; Hakkı Önkal, "...Eserin alt katına, giriş önündeki bir açıklıktan inilir. Kare planlı cenazelik düz tavanla örülü olup, kesme taş kaplamalıdır..." Önkal, a.g.e., s. 133, açıklamalarını verirken, Orhan Cezmi Tuncer, farklı bir tanımla sekizgen planlı olduğu yönünde, "...Temel veya oturtmalığı gövde ile aynı planda..." görüş bildiriyor. Tuncer, a.g.e, s.214. Diğer yandan Erol Altınsapan ve Canan Parla, biraz daha belirgin bir tanımla, "...Dıştan sekizgen planlı içten kare planlı, basık kemer profilli tonoz örtülü alt kata, günümüzde girilemediğini..." açıklamasını veriyor. Altınsapan, "Ortaçağ'da Eskişehir...", s. 92.; Altınsapan- Parla, *Eskişehir Selçuklu...*, s. 265.; Altınsapan-Parla, "Eskişehir Zaviye...", s. 143. Bu durumda cenazelik katının dıştan sekizgen, içten kare planlı, üzerinin tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak yapısının daha iyi belirlenebilmesi için arkeolojik kazı yapılmasına gereksinim duyulmaktadır.

¹³ Figürlerden isim olarak O.C. Tuncer ve H. Önkal, Tuncer, a.g.e., s. 214.; Önkal, a.g.e., s. 131, ın söz etmesine karşın, Tuncer, Neslihan Sağın hazırlamış olduğu tezinde her hangi bir açıklama yapmadan değinmemektedir. Neslihan Sağın, *Seyitgazi İlçesindeki Ortaçağ Yapıları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 63, 64.

anlaşılan betimleme ile **2 (iki) güneş motifi** ve bir (1) **baçini** yer alıyor (Çizim: 22-24 - Fotoğraf: 26, 27). Son olarak ana girişin yer aldığı **doğu cephesinde** (Fotoğraf: 28) ise girişin sağında kuzey yönünde **Atlı süvari**, (Çizim: 22, 25 - Fotoğraf: 29, 30), **deve figürü** (Çizim: 26 - Fotoğraf: 31) ve güney yönde belirsiz durumda dört ayaklı bir hayvan figürü ile devşirme malzeme üzerinde **simetrik halde verilen iki kuş figürü** ile **baçini** yer alıyor. Güneydoğu cephesinde **5 (beş)**, güneyde **3 (üç)**, güneybatıda **3 (üç)**, batıda **1 (bir)**, kuzeybatıda **1 (bir)**, kuzeyde **2 (iki)**, kuzeydoğuda **3 (üç)**, doğuda **3 (üç)** olmak üzere, toplamında **21 (Yirmibir)** figür belirlenebilmektedir. Kuşkusuz doğal ve yapay tahribatları göz önüne aldığımızda betimlemelerin daha zengin olduğunu belirtebiliriz. Yine de biz bunu da göz önüne alarak değerlendirmelerimizi yapmaya çalıştık.

Bu verilere göre; Ceylan/Antilop, Dağ Keçisi, Geyik, Balık, ve At figürlerinin işlendiği anlaşılıyor. Sayısal yönden At (7) , Dağ Keçisi (4), 3 Atlı Süvari, Geyik (2), Balık (1) sıralaması doğuyor Ayrıca; Güney ve Güneydoğu cephelerinde Geyik ve At'ın sayısal yönden fazla işlenmesi dikkati çekiyor.

Ebru Parman ve Erol Altınsapan tarafından yapılan ayrıntılı çalışmada kümbetin değişik yerlerinde devşirme malzeme kullanıldığı, bu kullanımın doğu cephesinde yoğunlaştığı, Bizans dönemine ait olabilecek üç (onüç) parça konusunda ayrıntılı bilgi vermektedirler¹⁴ (Fotoğraf: 28,29,32).

Diğer yandan güneydoğu ve doğu cephelerinin çeşitli yerlerinde az da olsa *taşçı işaretleri* *geleneğinden farklı olarak* , , , , , *damga işaretlerine* yer verilmesi geleneğin devamını göstermesi yönünden de yapının önemini artırıyor (Çizim:27 - Fotoğraf:2,32).

Değişik cepheler üzerinde içleri sekiz dilimli dairesel rozet biçimli bezemeler (güneş motifi) dikkat çekicidir (Çizim:2 - 24 Fotoğraf: 2, 8, 13). Ayrıca güneydoğu (4), güney (1), güneybatı (1), batı (1), kuzeybatı (1), kuzeydoğu (1) cephelerinde olmak üzere toplamında 9 (dokuz) adet görülmesi önemlidir. Diğer yandan güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde küçük iki yuvarlak kemer arasında üç yedi-sekiz dallı ağaç motifleri (Çizim: 2 - Fotoğraf: 7, 8, 13), hayat ağacı tasviri özelliğindedir. Kuzeydoğu ve doğu cephelerinde devşirme malzemeler üzerinde 2 (iki) adet küçük dairesel biçimli çini (baçini) süslemeleri yönünden farklılık oluşturuyor (Fotoğraf: 25, 28).

Kümbetin giriş kısmında devşirme malzeme üzerinde Oğuz Boylarının damgaları işlenmiş (Çizim: 27 - Fotoğraf: 32) ve içerisinde iki sanduka yer almakla birlikte, önemli bir farklılık olarak mihrabın olmayışını belirtmek gerekmektedir (Fotoğraf: 33). Diğer bir farklılıkta külahın içten kubbeyle örtülmesi ve kubbenin doğrudan duvarlara oturmasıdır (Fotoğraf: 34).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Plan ve Mimari Özellikleri

Gövde ve cenazelik katında sekizgen plan uygulanmıştır. Gövde dıştan sekizgen, içten dairesel plan özelliğindedir. Bu yönüyle; Kemah/Melik Gazi Kümbeti (XII.yüzyılın sonu-XIII. yüzyılın başları) (Çizim: 28 - Fotoğraf: 35), Niksar/Kırkızlar Kümbeti (XIII.yüzyılın ilk çey.), Sivas/Ahi Emir Türbesi (XIV. Yüzyılın ilk yarısı) ile benzerlik göstermektedir. Diğer yandan külah

¹⁴ Dış cephe dekorasyonunda ki süslemeleri üç grup içerisinde değerlendirmektedir. "...1. Grup, Mermer bloklar halinde Bizans mimari plastiği (arşitrav, çifte sütun) ve litürjik malzeme olarak da ambon parçaları, 2. Grup; Bizans dönemine ait olmayan ve türbeinin taş cephesi üzerine kazınmış basit kemerli dekorasyonları ve madalyonlar içinde biçimler, geyik figürleri, 3. Grup; Doğu ve güneydoğu cephelerinde pencere şebekesi olabileceği düşünülen yarım daireler içinde harç doldurulmuş turkuvaz renkli keramik kap diplerinin yerleştirildiğini belirtiyorlar. Parman- Altınsapan, a.g.e., s. 122.

kısımının tümüyle tuğla oluşu, Aksaray/Bekar Sultan Kümbeti (XII.yüzyılın üçüncü çeyreği), Ilgın/Şeyh Bedreddin Kümbeti (662/1263), Aksaray/Selime Köyü Kümbeti (XIII. yüzyılın başları)¹⁵, Afyon/Eber Köyü Esirüddin Ebheri Türbesini (663/1264-1265) (Fotoğraf: 36) büyük oranda anımsatır. Baçini uygulaması yönüyle de; Kemah Melik Gazi Türbesi, ve Divriği Kamerüddin Türbesi geleneğinin devamını göstermektedir.

Giriş doğu yönündedir. Taçkapısının doğu yönünde verilisinin yanıtı da doğunun kutsallığı, olasılıkla güneş kültü ile ilgili olabilir. İslamiyetten önceki Orta Asya Türk kozmolojisi içerisinde dört yön düşüncesi ile ilgisi olabileceğini söyleyebiliriz. Şaman inancında doğu ve batının bir anlamda kutsallık özelliği taşıdığı anlaşılıyor. Tanrı Ülgen adına kurban kesildiğinde kurbanın (baydara) başı doğuya, Erlik adına kesilecekse batıya karşı yönetildiği ifade ediliyor¹⁶. Hunlara göre güneş doğunun, ay ise batının sembolü olmuştur¹⁷. Güneşin aydınlığı, ayın ise karanlığı sembolize etmesi bir anlamda yaşamın devamlılığını göstermesi açısından önemli olmakla birlikte¹⁸ Şamanist gelenekler Türkmenler ve Moğollar yoluyla Anadolu'da devam etmiş, Çinlilerin ifadesi ile, Tu-kiu'lerde, hükümdar devamlı olarak doğuya dönmekte ve çadırı doğuya karşı açılmakta, mezar taşlarının doğu yüzünde başlayan yazıtlarında, doğuyu, “ong” “önde”, batıyı “kuri” “arkada” şeklinde tanımlama¹⁹ doğu yönü kavramı ile ilgili saptamaların yapılması bakımından önemli görünüyor. Pazırık kurganı buluntuları içerisinde defnedilen kişilerin başlarının doğuya, atların ise batıya yönelik olduğu belirtiliyor²⁰. Bu nedenle bir inanışın sonucu olarak taçkapıların doğu da yapıldığını söyleyebiliriz. İslam kozmolojisi içerisinde; doğu ve batı yönleri önem taşımakla birlikte, güney evrenin sembolü durumundadır. Astrolojik inanca göre doğu; ateş-sıcak-kuru, güney; toprak-soğuk-kuru, batı; hava-sıcak-nem, kuzey; su-soğuk-nem olarak tanımlanmakta ve burçlar ile sembolize edilmektedir²¹. Bir anlamda Türk kozmolojisi ile benzerlikler taşıyor. O.C. Tuncer ve H. Önkâl'in verilerine göre Anadolu Selçuklu dönemine ait **54 (Ellidört)** kümbet yapısında; **7 (yedi) (%12.9)** örnekte giriş doğu yönündedir. Bu örneklerin başında, Kemah/Melik Gazi (XII.yy-XIII.yy baş.), Isparta/Atabey-Mübarizüddin Ertokuş (621/1224), Afyon/Eber Köyü-Esirüddin Ebheri (663/1264-1265), Konya/Seyfeddin Kara Sungur (1270 dol), Konya/Kesikbaş (XIII.yy ikinci yarısı), Kayseri/Afgunu Medresesi (1270-1280 ?), Kayseri/Çifte Medrese (602/1205-1206)... kümbetleri geliyor. **9 (Dokuz) (%16.6)** kümbet yapısında ise mihrap uygulaması görülüyor. Divriği/Sitte Melik (592/1196), Divriği/Emir Kamerüddin (592/1196), Niksar/Kırkkızlar (XIII.yy ilk çey), Divriği/Kemankeş (638/1240-1241), Tunceli/Mazgirt-Elti Hatun (650/1252-1253), Kırşehir/Melik Gazi (1260-1265), Konya/Ilgın-Şeyh Bedreddin (685/1286-1287), Konya/Necmeddin Kara Arslan (1246-1247), Konya/Ulaş Baba

¹⁵ Zafer Bayburtluoğlu, “Niğde/Aksaray Selime Köyü Türbesi”, *Ön Asya*, Yıl: 6, C. 6, S. 65, İstanbul, 1971, s. 16,17.

¹⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 104, 105.

¹⁷ Ahmet Çaycı, *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 24.

¹⁸ Gönül Öney, “Sun and Moon Rosettes in The Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture”, *Anatolia-III*, 1969-1970, s. 195-203.; H. Burhan Bilget, *I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 29.; A. Haydar Bayat, “Sivas ve Divriği Darüşşifalarındaki İnsan Figürleri”, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, 25-26 Nisan 1994, Konya, 1995, s. 79-89.; Çaycı, *a.g.e.*, s. 42, 43.; Zuhâl Arda, “Türk Sanatı İkonografisinde Kün- Ay Motifleri ve Çağdaş Türk resmine Yansımaları”, Selçuk Üniversitesi *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi*, S. 25, Konya, 2008, s. 21-32.

¹⁹ Cemal Şener, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, 10. Baskı, İstanbul, AD Yayınları, İstanbul, 1997, s. 70-89.; J. Poul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev. A. Kazancıgil), 2. Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998, s. 49-78.; A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslam Öncesi Türk Motifleri*, İstanbul, Enderun Yayınları, 1983.; A. Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

²⁰ Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 89-98.

²¹ Seyid Hüseyin Nasr, *İslam Kozmolojisi Öğretilerine Giriş* (Çev. Nazife Şişman), İnsan Yay., 1995, s. 89.

(XIII.yy ikinci yarısı) kümbetlerini²² örnek olarak verebiliriz. Bu uygulamaya yer verilmemesi toplumsal düşüncenin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Kümbet üzerinde devşirme malzemeler üzerinde yer alan başını uygulamaları bakımından da dikkat çekicidir. Kemah Melik (Mengücek) Gazi Kümbeti, Divriği Kamerüddin Kümbeti, Divriği Ulu Camisi Batı (Tekstil) Taçkapısı (626/1228-1229) ve Bayburt Kalesindeki (XIII.yüzyıl-?)²³ uygulamaların burada sürdüğünün önemli ve tekil örneği olma özelliğindedir.

Anadolu Selçuklu dönemi yapıtlarını incelerken ya da bu süreci irdelerken özgün ve ayrılan yönlerin de ele alınması gerekmektedir. Farklılıkların oluşumunun nedenini, toplumsal yaşamda, kültürel yapı da, ekonomik durumda ve en önemlisi devletin siyasal yapısında aramak gerekmektedir. Bunları belirlemeden farklılıkları açıklayamayız. Farklılıkların oluşumunda hoşgörülü bir toplumsal yaşayışın varlığının ekonomik yaşamda, özellikle XIII. ve ilerleyen XIV. Yüzyılın içerisindeki gelişmişliğinin büyük ölçüde rolü olmuştur. Günümüze gelebilen yapıtlar bunların kanıtlayıcıları durumundadır.

Figürler

Geyik /Antilop

Orta Asya'da göçebe/bozkır kültürünün önemli öğelerinden birisi olan geyik; günlük yaşamda eti ve derisi için avlanılan, kemiklerinden ve boynuzlarından yay, bıçak gibi araçlar elde edilen, derisinden ise giyisi amaçlı olarak yararlanılması²⁴ yanı sıra Şaman davulunu taşıyan, ölümlerin ruhunu öbür dünyaya götüren, kötülük ve nazardan koruyan, yaşamın ve ölümün kaynağı olarak kabul edilmiş, kutsal varlıklar, nehirler ve dağlarda olduğu gibi başlangıçlar, bitişler, dirilme, yenilenme gibi özdeşleştirilmiş, geyik hayvan ana olarak, ve bunların sembolü olarak yansımıştır²⁵. İskit/Saka ve devamında Hun kültürüne ait olan kurganlarda geyik tasvirlerine rastlanılmıştır. Pazırık bölgesinde, kurganlardan (I-II-III-IV-V), ahşap, aplike parçalar üzerinde mücadele eder şekilde verilen geyik tasvirlerinin yanı sıra V.Pazırık kurganından çıkan Pazırık Halısı (M.Ö.V-III. Yüzyıl) üzerindeki geyik betimi önemli örneğini oluşturmaktadır²⁶. Anadolu kültürü içerisinde Orta Asya'dan gelen değerlerden birisi olarak geyik önemlidir. Türk kozmolojisinde Ağaç Ana ile birlikte yaratıcı ve soyun-atası olarak görülmesi bu değerlerin başında gelmektedir. Uzun boynuzları belli zamanlarda yenilediği için yaşam ağacına benzetilmiştir. Doğurganlığı, çoğalma evrelerini ve yeniden doğuşları simgeler. Geyiğin bu özellikleri hıristiyan ve İslam gelenekleri yanı sıra Altaylarda, Mayalarda ve Peubloların inançları ile benzerlikleri üzerinde durulmaktadır²⁷. Geyiğin tanrılara, kahramanlara, İslamiyetin kabul edilmesinden sonra evliyalara ve yardıma muhtaç insanlara hizmet veya yardım ettiğine, onları koruyup beslediğine

²² Tuncer, a.g.e, s. 107-111, 130-132, 51,52, 205-208,210-213,129-139,142-146.; Önkal, a.g.e, s. 46-53, 74-78, 115,116, 126-129, 139-141, 391-393, 379.

²³ Yıldız Demriz, "Mimari Süslemede Renk unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 5, İstanbul, 1973, s. 175-208.

²⁴ Zofie Uçar, "Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerine Gözlemler", *Kültür Evreni*, s. 129-145.

(<http://www.academia.edu/9508389>)

²⁵ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklularında Heykel ve Figürlü Kabartma*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1966, s. 140.; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. 1, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 1971, s. 569-573.; Nilgün Dalkesen, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü", *Milli Folklor*, Yıl:27, S. 106, 2015, s. 58-69 (www.millifolklor.com).

²⁶ T.T. Rice, *Ancient Arts Of Central Asia*, London, Thames and Hudson, 1965, s. 34.; Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972, s. 114-135.; Thomas Hoving-John Richardson- Philippe de Montebello, *From The Lands Of The Scythians –Ancient Treasures from the Museums of the U.S.S.R 3000 B.C.-100 B.C.*, New York, The Metropolitan Museum of Art- The Los Angeles County Museum of Art, 1975, s. 11.; E. Fuat Tekçe, *Pazırık – Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.; Ekrem Memiş, *İskitlerin Tarihi*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2005, s. 60-118.; İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Ankara, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 59-72.

²⁷ Erdoğan Alkan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, İstanbul, Kaynak yayınları, 2005, s. 119.

inanılmıştır²⁸. Geyiğin dinsel anlatılarda özellikle evliya kültü içinde yer alması, Geyikli Baba'nın²⁹ geyiklerle beraber yürüdüğü ve geyiklere binmesi... Şamanizmin unsurları olarak görülmeyle birlikte³⁰, toplumsal değerinin artmasına ve sürekliliğine neden olmuştur. Anadolu'da "Geyik" isminin çoğu yerleşim yerinde³¹ anılmasını bu düşüncesinin yansıması olarak kabul edebiliriz. toplumsal anılan çoğu yerin bulunması toplumsal kültürün Bu nedenle çoğu tekkelerde geyik betimine rastlanılmaktadır³². Karatay Hanı (638/1240)³³, Niksar Çöreği Büyük Tekkesi (XIII.-XIV. yüzyıl) taçkapısında³⁴ (Fotoğraf: 37), Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesinde (XV.yüzyıl)³⁵ (Fotoğraf: 38) taşıyıcı ayak üzerinde, Niğde Sungur Bey Camisinde (736/1335)³⁶ ve Afyon ve Seyitgazi müzelerinde (Çizim: 29,30 Fotoğraf: 39,40) bulunan mezar taşları (1156-1200-?, XIII-XIV.yüzyıl-?) üzerinde³⁷... örnekleri yer alıyor.

Balık

Balık figürleri, Türk sanatında genellikle suyla ilgili bir figür olmasının yanı sıra, astrolojik özellikte burç hayvanı (Jüpiter), bolluk, bereket ve cennet sembolü olma özelliğini de sürdürmüştür. Maden, taş, çini ve alçı... gibi çeşitli parçalar üzerinde balık tasvirlerine rastlanılmaktadır. Cizre Köprüsü (559/1164) üzerindeki panolarda³⁸, Sivas/I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi taçkapısında (614/1217)³⁹ (Fotoğraf: 41) , Konya şehir surları (618/1221-1222) üzerindeki tarih yazıtında⁴⁰, Konya - Aksaray Yolunda Sultan hanın kapalı bölüm taçkapısında (626/1228-1229)⁴¹, Denizli Çardak Hanın (627/1229-1230) (Fotoğraf: 42) kapalı bölümündeki paye başlıkları üzerinde⁴², Konya Alaeddin Köşkünde (1257-1267), Niksar'da Bir Çeşme Üzerinde

²⁸ Ocak, Bektaşî Menakıbnamelerinde...; Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe* (Çev. Turan Alptekin), İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2004.; Mehmet Mandallıoğlu, "Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşınan Kültür- Geyik Motifi (The Culture Which Carried From Turkish Mythology To Anatolia: The Motif of Deer), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C. 6, S. 27, Yaz: 2013, s. 382-391.; Dalkekesen, 2015, s. 59-62.

²⁹ Uçar, a.g.e., s. 131.

³⁰ İnan, a.g.e., s. 83.

³¹ Geyicek-Mucur/Kırşehir, Geyikdere-Altınova/Yalova, Geyikdere-Genç/Bingöl, Geyikgözü-Niksar/Tokat, Geyikırı-Biga/Çanakkale, Geyikli-Kozluk/Batman, Geyikli-Merkez/Kastamonu, Geyikpınar-Akıncılar/Sivas, Geyikpınar-Mutki/Bitlis, Geyiksu-Merkez/Tunceli. (<http://www.Yerelnet.org.tr/Köyler>)

³² Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.; Kutlu Özen, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas, Dilek Matbaası, 1996.

³³ Mustafa Denktaş, "Karatay Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. H. Acun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 359.

³⁴ Gündoğdu, *Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979, s. 254.; Halit Çal, *Niksar'da Türk Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 60.; Hamza Gündoğdu- A. Ali Bayhan-A. Murat Aktemur-İ. Umur Kukuracı-Adem Çelik-Burhaneddin Gümüş, *Tarihi Yaşatan İl TOKAT*, 2006, s. 435-440.

³⁵ Esra Yıldız, "Taşköprü Abdalhasan Köyü ve Türk Devri Mimari Eserleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 13, No: 2, Ekim, 2005, s. 586-590.

³⁶ Adem Çelik, "Sungur Bey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taçkapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi *Sanat Dergisi*, S. 13, Erzurum, 2008, s. 1-16.

³⁷ Hamza Gündoğdu, "Afyon'da Yeni Bulunmuş Figürlü Bir Mezartaşı Hakkında", *Sanat Tarihi Yıllığı-XII*, 1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul, 1983, s. 61-93.; Musa Seyirci-Ahmet Topbaş, *Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*, Arkeoloji- Sanat Yayınları, İstanbul, 1985, s. 36.

³⁸ Öney, *Anadolu Selçuklularında...*132-136. ; Gönül Öney, "Anadolu Selçuklularında Balık Figürü", *Sanat Tarihi Yıllığı I-II*, İstanbul, 1968, s. 142-159.; Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...* s. 484; Çaycı, a.g.e., s. 110.

³⁹ Bilget, a.g.e., s. 6,7.

⁴⁰ Mehmet Önder, "Konya Kal'ası ve Figürlü Eserleri", *Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1967, s. 166, 167.; Öney, *Anadolu Selçuklularında...* s.132-136.; Öney, "Anadolu Selçuklularında Balık...1968, s.142-159.; Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...*, s.484.; Çaycı, a.g.e., s. 110.

⁴¹ Öney, *Anadolu Selçuklularında...*s. 132-136.; Öney, "Anadolu Selçuklularında Balık...1968, s. 142-159.; Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...*1979, s.484.;Çaycı, a.g.e., s. 110.; Aynur Durukan, "Aksaray Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 156.

⁴² Öney, *Anadolu Selçuklularında...*s. 132-136.; Öney, "Anadolu Selçuklularında Balık... s. 142-159.; Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...* s.484.; Çaycı, a.g.e., s. 110.; Canan Parla - Erol Altınsapan, "Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Denizli Çardak Hanı", *Erdem*, S. 51, 2008, s. 206.; Alev Çakmakçoğlu Kuru, "Beypazarı Boğazkesen Kümbeti ve

(XIII. yüzyıl)⁴³ (Fotoğraf: 43), Sivrihisar Alemşah Kümbetinin (728/1327-1328) taçkapısında⁴⁴ (Fotoğraf: 44), Niğde Sungur Bey Camisinin (736/1335)⁴⁵ taçkapısında, Alanya Obaköy Medresesi (775/1373) taçkapısında⁴⁶ ve Kubad Abad Sarayı çinilerinde⁴⁷ görülmektedir.

At

Genellikle süvari ile birlikte tasvir edilen at figürlerinin bağımsız olarak yapılanları azdır. Orta Asya'da Sorçuk'ta⁴⁸ ve sonrasında Diyarbakır Surları (XL. Burç)⁴⁹, Niğde Sungur Bey Camisi taçkapısında (736/1335) ve Kayseri Döner Kümbet'te (1275 ?/1282-1300)⁵⁰ belirgin örneklerini görüyoruz. Daha çok süvari ile birlikte tasvir edilmişlerdir⁵¹. Orta Asya göçebe/bozkır yaşamı içerisinde atın önemi bilinen bir gerçektir. I. Pazırık kurganında, kuyruğu düğümlemiş şekilde at cesedine de rastlanılması⁵² verilen önemin göstergesidir. Mezar taşlarının at biçiminde veya at figürü ile süslenmesi geleneği önemlidir. Koç ve koyun şeklindeki mezar taşları yanı sıra at şekilli mezar taşlarında Anadolu'nun değişik yerlerinde görülmektedir. Tunceli'nin Aşağıdırlik, Tunceli/Ovacık İlçesinin Karaoğlan, Van/Muradiye ilçesinin Yağız At (Esp-i Reş), Bingöl/Görgü (Kuzik), Dağcılar (Caneseran), Taşlıyayla (Şaman), Diktepel (Siğiran), Yarılsu (Köşkar), Seki (Keçan) ve Güllükler köylerinde⁵³ görülen koç heykelleri üzerinde kabarma biçimli at tasvirleri yer alır. Buna Tunceli/Pertek İlçesi Dorutay (Zeve)⁵⁴ köyünü, Erzincan/Çayırılı bölgesindeki mezar taşlarını⁵⁵ ve tümüyle heykel karakterli oluşu yönüyle Divriği Kalesi örneklerini de eklemek gerekmektedir. Bunların dışında Kubad Abad Sarayı çinilerinde⁵⁶ (Fotoğraf: 45) ve minyatür örneklerinde⁵⁷ at figürlerinin işlendiği görülmektedir.

Süvari At

Süvari ile birlikte at betiminin bilinen öncül örneklerinin başında Pazırık Halısı örneği geliyor⁵⁸. Afyon ve Seyitgazi müzelerindeki mezar taşlarının dışında⁵⁹ (Fotoğraf: 39, 40), Anadolu Selçuklu döneminde II. Süleyman Şah (593-601/1196-1204)⁶⁰ dönemi sikkelerinde rastlıyoruz.

Mihrabındaki Balık Figürü Hakkında”, *Haluk Karamağaralı Armağanı*, 2003, s. 225-243.; Kadir Pektaş, “Çardak Han”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Ankara, 2007, s. 171.

⁴³ Hamza Gündoğdu, “Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar”, *Kaynaklar Dergisi*, S. 2, 1984, s. 41-48.; Çal, a.g.e., s. 81,82.; Gündoğdu, vd., *Tarihi Yaşatan il Tokat...* s.474.

⁴⁴ Hamza Gündoğdu, “Sivrihisar Alemşah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine”, *Vakıflar Dergisi*, S.XVI, Ankara, 1982, s.135-142.

⁴⁵ Öney, *Anadolu Selçuklularında...*s.132-136.; Öney, “*Anadolu Selçuklularında Balık...*”, s. 142-159.; Gündoğdu, *Türk Mimarisinde..* s. 484.; Çaycı, a.g.e., s. 110.; Çelik, Adem., “Sungur Bey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taçkapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi *Sanat Dergisi*, S. 13, Erzurum, 2008, s. 1-16.

⁴⁶ Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri – 1 (Açık Medreseler)*, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1970, s. 138.; Beyhan Karamağaralı, “Alanya'nın Güleşen Mevkiindeki Kazı Çalışmaları”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri 1992-1993-1994-1995*, Alanya, 1996, s. 305-307.

⁴⁷ Rüçhan Arık, *Kubad Abad –Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

⁴⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, Kervan Yayınları, 1984, s. 12, 13.

⁴⁹ Öney, *Anadolu Selçuklularında...*s. 151.

⁵⁰ Çelik, a.g.e. 2008, s. 1-16.

⁵¹ Gündoğdu, “*Afyon'da Yeni Bulunmuş...*” s. 61-93.

⁵² Diyarbakirli, a.g.e., s. 27.

⁵³ Hayri Başbuğ, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul, Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1986, s. 18, 19.

⁵⁴ Ertuğrul Danık, *Koç ve At Şeklindeki Mezar Taşları*, 2. Baskı, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 62.

⁵⁵ Haldun Özkan, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, Atatürk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Erzurum, 2000, s. 31-47.

⁵⁶ Arık, a.g.e.

⁵⁷ Hamide Vural, “Türk Sanatında At Figürüne İki Örnek- Two Models Of The Horse Figure In Turkish Art”, *Journal of Research in Education and Society*, 2/3, 2015, s. 29-48.

⁵⁸ Diyarbakirli, a.g.e., s. 114-135.; Tekçe, a.g.e.; Durmuş, a.g.e., s. 59-72.

⁵⁹ Gündoğdu, “*Afyon'da Yeni Bulunmuş...*” s. 61-93.

⁶⁰ İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri –Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu-*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.; Mustafa Kemal Şahin, “Aydın Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Ege

Dağ Keçisi

Dağ Keçisi, yüceliği, erişilmez yerlere erişebilirliği, bağımsızlığı, özgürlüğü, kararlılığı, asaleti, cesareti sembolize etmektedir ve tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğuna inanılmaktadır ve Türk kültüründe Kağan'a bağlılığı belirtmektedir⁶¹. Bu nedenle Orta Asya'da göçebe toplumlar tarafından kutsal sayılmıştır. İskit/Saka/Hun toplumlarında yaygın olarak betimleri yapılmıştır. Göktürklerde ise Kültigin anıtının doğu yüzünde (732)⁶² dağ keçisi/Elik figürünün görülmesi Göktürk/Köktürk kağan sülalesinin damgası olarak yorumlanmaktadır⁶³. Dağ keçisi figürü örnekleri ile Denizli Ak Han'da (651-652/1253-1254)⁶⁴ (Fotoğraf: 46) ve Afyon Türkmen mezar taşlarında⁶⁵ karşılaşıyoruz.

Deve

Türk mitolojisinde Alplik sembolü olarak betimlenmiştir. Buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilmiş, Dede Korkut hikayelerinde kahramanın kuvvet gösterisi için yendiği develer, kuvvetin sembolü olmuştur. Günümüzde yapılan deve güreşleri bunun sembolüdür⁶⁶. Orta Asya'da Hun dönemine ait Ordos kurganından⁶⁷ başlayarak deve figürü çini ve el sanatları⁶⁸ eserlerinde yaygın olarak görülmektedir. Kubad Abad Sarayı çinilerinde belirgin örneklerine rastlanılmaktadır.

Tavşan

Tavşan, Orta Asya inançlarında takvim hayvanı olarak kabul edilmiş, bereket ve hastalık iyi edici sembolü olarak kullanılmıştır. On İki Hayvanlı Türk Takviminde dördüncü yılı temsil etmiş, bu inanişe göre; nimet ve feragatin çok, hükümdarların insafı ve adaletli, yağmur ve bereketin, barışın çok olduğu bir yıl olarak kabul edilmiş⁶⁹, beyaz tavşan gök, siyah tavşan ise yer unsurlarını⁷⁰ sembolize etmiştir. Diyarbakır Dış Kale XL. Burçta, Erzurum Emir Saltuk Kümbetinde (XII.yüzyılın ilk yarısı) (Fotoğraf: 47), Konya Alaeddin Köşkü bezemelerinde,

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Sanat Tarihi Dergisi*, S.XV/1, Nisan 2006, İzmir, 2006, s. 125-165.; Mustafa Kemal Şahin, "Amasya Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler", *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi- The Journal of Çorum For Historical and Cultural Studies*, 2010, C. 1, S. 2, Ankara, s. 53-70.; Mustafa Kemal Şahin, "Samsun Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler", *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, C. III (Ed. M. Aydın- B. Şişman- S. Özyurt- H. Atsız), Samsun Valiliği Yay., Samsun, 2012, s. 603-633.

⁶¹ Necati Demir, "Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi/ Elik ve Tarihi Alt Yapısı/ The Ibx-Chamois As a Petroglyphical Image (Rock Art) and Its Historical Background", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol. 2, No. 2, Münih, 2010, s. 5-23.

⁶² Ali Öztürk, *Ötüken Türk Kitabeleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1973, 43-57.; Tekin, 1988, 69-84., H. Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

⁶³ D. Graç, "Eski Türk Dönemine Ait Dağ Keçisi Damgalarının Tarihendirilmesi ve Anlamlandırılması Üzerine- On the Dating and Semantic of Chamais Prints Belonging to the Ancient Turkish Period", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum, 2008, s. 209-230.

⁶⁴ Aynur Durukan, "Ak Han'ın Süsleme Programı", *'Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar' Güner İnal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1993, s.143-160. ; Ahmet Ali Bayhan, "Akhan (Goncalı Han)", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. H. Acun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 287-319.

⁶⁵ Seyirci-Topbaş, *a.g.e.*, s. 23.

⁶⁶ Resul Çatalbaş, "Türklerde Hayvan Sembolleri ve Din İlişkisi", *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Yıl: 2011, C. 3, S. 12, Sonbahar, s. 49.

⁶⁷ Diyarbakirli, *a.g.e.*, s. 89.

⁶⁸ Yusuf Çetin, "Ağrı İlindeki Mimari Eserlerde ve El Sanatlarında Görülen Figürlü Bezemelerin Türk Figürlü Bezeme Dünyası İçindeki Yeri ve Önemi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl:8, S.XXII, Haziran, 2015, s.475-491.; Çağlayan Hergül, "Türk Sanatında Deve ve Fil Figürleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, 16-18 Mayıs 2011, (academia.edu/7516986)

⁶⁹ Öney, *Anadolu Selçuklularında*, s. 149, 150.; Osman Turan, *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul, 1941, İstanbul, 2004.

⁷⁰ Çatalbaş, *a.g.e.*, s.54.

Kayseri Karatay Han'da (638/1240), Denizli Akhan'da (651-652/1253-1254)⁷¹, Afyon mezar taşında ve Kubad Abad Sarayı çinilerinde betimlenmiş örnekleri görülmektedir.

Kümbetin üzerinde figürlü bezemelerin; işleniş tekniği, hareket ve mücadele durumunda verilileri, Afyon ve Seyitgazi çevresinde yaygın olarak görülen Türkmen mezar taşları⁷² ile büyük benzerlik göstermektedir. Burada süvari, geyik ve diğer hayvanlar betimlenmiştir (Fotoğraf: 39, 40)

Anadolu Dişi ve Anadolu'da Kaya Üstü Resimleri

Kümbet üzerinde yer alan figürler Orta Asya'da ve Anadolu'da çeşitli yerlerde görülen kaya üstü resimleri geleneğinin devamını oluşturuyor. Çok geniş bir konu olmakla birlikte konumuz ile ilişkilendirmek amacıyla önemli örneklerine değinmek, Orta Asya ve Anadolu arasındaki bu ilintilerin sağlanması gerekmektedir. Orta Asya'da önemli örneklerin başında; Moğolistan/Arhanbay⁷³, Kırgızistan'da Tanrı Dağları'nın Fergana adlı tarım alanına açıldığı bölgede, Kögart Dağ Geçidi'nin ve nehrin yakınında yer alan **Saymalı Taş** (M.Ö.2000-1200, M.Ö.8-6.yy) (Fotoğraf: 48) yerleşiminde yer alır. Burada av ve hayvan mücadele sahneleri içerisinde İnsan, Geyik, Dağ Keçisi, Kurt figürlerinin yanı sıra güneş motifi ve Şaman törenleri işlenmiştir⁷⁴. **Anadolu'da ise; Kars/Kağızman Kurban Ağa Köyü'nde**, dağ keçisi, geyik ve diğer hayvanlar (Fotoğraf: 49), **Kars/Kağızman-Camuşlu Köyü Aladağ/Yazılıkaya'da** Büyük panoda; 54 erkek geyik, 11 dişi geyik, 12 yavru geyik, 13 Dağ Keçisi ile Küçük panoda; 7 erkek, 3 dişi geyik, 3 insan, 1 eşek resmi), **Kağızman İlçesi- Şaban Köyü Geyikli Tepe'de**; Dağ Keçisi, Ceylan, Geyik, At, Deve, Köpek, Tilki, Kuşlar⁷⁵, **Kars/Azat Köyü-Borluk Vadisinde**; 4 insan, 9 erkek dağ keçisi, 3 dişi dağ keçisi, 3 dağ koyunu, 4 yaban sığırı, 1 oğlak, 2 domuz, 1 geyik⁷⁶, **Çıldır Başköy Kaya Üstü Resimlerinde**; Süvariler, Mızraklı Süvari, Mızraklı Yayalar, Atlar, Köpekler, Yayalar, Dağ Keçileri⁷⁷, **Kars/Susuz-Doyumlu Köyünde**; dağ keçisi, köpek, at, atlı süvari, av, tuzak sahnesi, güneş kursu⁷⁸, **Erzurum/Karayazı İlçesi- Salyamaç köyünün 6 km. kuzeydoğusunda Cunni Mağarasında**; Dağ Keçisi, Geyik, At, Atlı Süvari⁷⁹, **Erzurum/Şenkaya-Kaynak köyü Çağlayan kaya üstü resimlerinde** (İlk Tunç-Demir Çağı) Dağ Keçisi, At, Geyik figürleri ile birlikte

⁷¹ Öney, 1 *Anadolu Selçuklularında...* s. 146.

⁷² Gündoğdu, "Afyon'da Yeni Bulunmuş...1983, s. 61-93.; Seyirci - Topbaş, *a.g.e.*; Özand Gönülal., "Seyitgazi Müzesindeki Mezar Taşları", *Eskişehir II. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri*, 23-24 Temmuz 1990, Eskişehir, 1990, s. 57-61.

⁷³ Servet Somuncuoğlu, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler -From Siberia to Anatolia*, 2. Baskı, İstanbul: Ege Basım Reklam ve Sanatları Ltd. Şti., 2010, s. 54-67.

⁷⁴ Anıl Yılmaz- Ali Daşman, "Saymalı Taş'ın Bronz Dönemi Petroglifleri -Bronz Age Petroglyphies in Saymanlı Tas", *Sosyal Bilimler Dergisi (Journal Of Institute Of Social Sciences)*, Sayı/Number: 5, Bahar/Spring, 2010, s. 143-159.; Somuncuoğlu, *a.g.e.*, 2010, s. 350-375.

⁷⁵ Alparslan Ceylan- Akın Bingöl-Yasin Topaloğlu, "2006 Yılı Erzincan- Erzurum- Kars ve Iğdır illeri Yüzey Araştırmaları", 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 3, 28 Mayıs - 1 Haziran 2007- Kocaeli, KTB Basımevi, Ankara, 2008, s. 129.; Somuncuoğlu, *a.g.e.* 2010, s. 458-461, s. 466-469.; Muhsin Ertürk Budak, "Doğu Anadolu'nun Kaya Üstü Resimleri (Kars-Kağızman)", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 16 (Özel Sayı II), 2014, s. 68-71.; Fatih İmat- Nazim Bababeyli-Mustafa Özdemir-Myungga Yaung, "Kars- Kağızman (Türkiye), Gemikaya (Azerbaycan), Ulsan (Güney Kore) ve Alta (Norveç) Kaya Petrogliflerinin Benzer Özellikleri ve Motiflerine Dair", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol. 4, No. 3, Münih, 2012, s. 203-219.

⁷⁶ Akın Bingöl, "Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri-Rock Arts Of Borluk Valley In The Light Of Surveys", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S. 39, Bahar, Konya, 2016, s. 347-355.

⁷⁷ Alparslan Ceylan, "Çıldır Başköy Kaya Resimleri", *Belgü*, s. 7-28.

⁷⁸ Yavuz Günaşdı, "Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doymumlu Kaya Panoları- Doymumlu Rock Panels In The Light Of Rock Paintings In Eastern Anatolia", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S.39, Bahar, Konya, 2016, s. 391-407.

⁷⁹ Alparslan Ceylan, "Doğu'daki İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası", *Türkler Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul, s. 201-212.; Somuncuoğlu, *a.g.e.* 2010, s. 470-477.

Güneş Kursu⁸⁰, **Şenkaya Kaynak Köyünde Şirvaz Kalesi Kaya üstü resimlerinde; Keçi, Ceylan, At figürleri ile güneş kursu ve Şaman törenleri**⁸¹ **Erzincan/Kemaliye-Dilli Vadisinde; Süvari Tasviri, Dağ Keçisi ve antilop**⁸², **Ordu/Mesudiye-Esatlı Köyü kaya üstü resimlerinde; Dağ Keçisi, Keçi figürleri**⁸³, **Van/Yedisalkım (Put) Köyünde I. Numaralı Mağarada Dağ Keçisi, Geyik, II. Numaralı Mağara da İse; Dans eden insan figürü, Geyik, Balta Tutan İnsan, Güneş motifi, Yabani Dağ Keçisi, Hayvan üzerinde Tanrıça tasviri, Dans eden iki figür ile hayvan tasvirleri**⁸⁴, **Hakkari/Gevaruk Kaya Üstü resimlerinde; Dağ Keçisi, Güneş Adam, Güneş tasvirleri**⁸⁵, **Batman/Gercüş-Bağözü Deraser (Arık) Mağara resimlerinde; Erkek ve Kadın figürleri, hayvan mücadele sahneleri, av sahneleri, Dağ Keçisi tasvirleri**⁸⁶, **Ankara/Salihli Gündül Köyü kaya üstü resimlerinde; İnsan, Kurt, Dağ Keçisi, Geyik, Süvari, At, Köpek figürleri ile Güneş motifi**⁸⁷ (Fotoğraf:50), ve Kütahya/Aizonai Antik Kenti kaya üstü resimlerinde; Süvari, Dağ Keçisi, Geyik⁸⁸... tasvirleri işlenmiştir

Damgalar

Kümbetin doğu yönündeki giriş bölümünün kuzey yönündeki devşirme taş üzerinde , , , , , işaretleri bulunuyor. Bunların sayısının az olması, bilinen örneklerle göre kümbetin çeşitli yerlerinde görülmemesi taşçı işaretinden⁸⁹ çok damga özelliğinde olabileceği kanısını uyandırıyor. Oğuzların 24 boyu incelediğinde⁹⁰ işaretin Avşar⁹¹, işaretinin Kayı, , , işaretinin Çepni, işaretinin ise Salur⁹² boylarına ait olabileceğini söyleyebiliriz. Anadolu'da 55

⁸⁰ Oktay Özgül, "Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik ve Güneş Kursu- Erzurum/Şenkaya Petroglyphs In The Horse/Deer And Sun Disk", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S. 39, Bahar 2016, s. 371-390.

⁸¹ Cemal Sevindi- A. Yalçın Tavukçu, "Şirvaz Kalesi ve Kayaüstü Resimleri, Şenkaya/Erzurum", s. 157-173, e-dergi.atauni.edu.tr./ataunigned/article/viewFile/50000-16268/50000-16150.

⁸² Osman Mert, "Kemaliye'de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar- Traces Of Ancient Turkish in The Kemaliye: Petroglyphs and Tamgas in The Dilli Valley", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, Erzurum, 2007, s. 233.; Somuncuoğlu, a.g.e. 2010, s. 478-481.

⁸³ Demir, a.g.e. 2010, s. 5-23.; Somuncuoğlu, a.g.e. 2010, s. 484-491.

⁸⁴ Oktay Belli, "Doğu Anadolu'da Yeni Arkeolojik Keşifler-Van/Yedi Salkım (Put) Köyü Boyalı Mağara Resimleri", *Tarih Dergisi*, s. 1-40, (dergipark.ulakbim.ge)

⁸⁵ Somuncuoğlu, *Sibirya'dan...*, s. 500-511.

⁸⁶ Ersoy Soydan- Ferhat Korkmaz, "Batman'da Yeni Bir Keşif: Deraser (Arık) Mağara Resimleri", *Turkish Studies*, Volume:8, Spring 2013, s. 665-686.

⁸⁷ Mustafa Aksoy- Servet Somuncuoğlu, "Türkojî'ye Atılan İmza, Taştaki Türkler'den Saymalıtış'a", *Türk Dünyası Kültür Dergisi*, Kasım, 2011, s. 39-45.; Mustafa Aksoy, "Milattan Önce Anadolu'da Türk İzleri", *Türk Dünyası Kültür Dergisi*, Nisan, 2011, s. 43-48., Servet Somuncuoğlu, *Damgaların Göçü-Kurgan Ankara Gündül Kaya Resimleri- The Migration Of Tamga/Stamps- Kurgan Ankara Gündül Rock Engravings-*, İstanbul, AC Yapı Kültür Yayınları, 2012.; Necati Demir, "The Petroglyphs And Inscriptions Salihler Village (Ankara-Gündül) And Their Historical Background, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol. 6, No. 1, Münih, 2014, s. 7-26.

⁸⁸ Somuncuoğlu, *Sibirya'dan...* s. 520-529.

⁸⁹ Taşçı işaretleri konusunda bkz. Demet Ulusoy Binan, "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri ve Koruma Sorunları", *T.A.Ç. Vakfının 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, T.A.Ç. Vakfı Yayını, 2001, İstanbul, s. 119-137.; Mustafa Kemal Şahin, "Tercan- Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı -Sanat Yazıları-* (Ed. Mustafa Denктаş- Yıldıray Özbek), Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 2001, s. 509-536.; Ömür Bakırer, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu – Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler, İzmir, 2002, s. 59-69.

⁹⁰ Faruk Sümer, *Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 229-231.

⁹¹ Ali Aktan, "Anadolu'da Avşarlar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.6, 1995, s. 255-262.; Elvan Yalçınkaya, "Avşar Türkmenlerinin Kastamonu Çevresindeki İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S.59, 2011, s. 91-100.; Ömer Rahmi Serim, "Oğuz Boylarından Kayseri Avşarları", *Eurasian House*, Yıl: 16, Dosya No: 7, Mart-Ankara, 2016, s. 4-13.

⁹² Tuncer Gülensoy, "Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları ve Folklorumuzdaki İzleri", *II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, 7-9 Mayıs 1985, Eskişehir, 1985, s. 105-127.; Tuncer Gülensoy, "Ahlat'ta Türk Damgaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 1988, s. 55-91.; Nesrin Güllüdağ, *Türklerde Damga Geleneği ve Nogay*

(Ellibeş) Avşar/Afşar⁹³, 17 (On yedi) Kayı, 22 (Yirmi iki) Çepni, 16 (Onaltı) Salur⁹⁴ adının bulunduğu belirtilmesi yaygınlığı göstermesi açısından önemli olmakla birlikte, Seyitgazi, Yağbasan Köyünde Üreğir ve Aha Evli⁹⁵, Su Şehri, Kayseri Kastamonu ve Anadolu'nun değişik yerlerinde⁹⁶ ve el sanatları üzerinde⁹⁷ bu damgalara ait izlerin bulunması Orta Asya geleneklerinin sürdüğünü gösteriyor.

Semboller

Dairesel ve sekiz dilimli bezeme güneş (Fotoğraf: 51, 52) ve takım yıldızlarını ifade etmektedir. Toplamında 9 (dokuz) güneş motifinin olması olasılıkla dokuz gezegenle ilintili olabilir. Benzer örneklerine Saymalıtaş'ta (Fotoğraf: 53) karşılaşıyoruz. Güneş dairesel biçimi ile gökyüzü ortası olarak kabul edilmekte ve takım yıldızların etrafında döndüğüne inanılmaktadır⁹⁸. Anadolu'da güneş motifi yaygın olarak kullanılmış; Diyarbakır/Silvan-Ebu'l Muzaffereddin Camisi Minaresi (Kesik Minare) (608/1212)⁹⁹ (Fotoğraf: 54), Sivas/ I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi (614/1217), Antalya-Burdur Kervan Yolunda İncir Han (636/1238-1239)¹⁰⁰ kapalı bölüm taçkapısı taçkapısı ve II. Gıyaseddün Keyhüsrev dönemi sikkelerini¹⁰¹ belirgin örnekler olarak verebiliriz.

Hayat Ağacı motifi (Fotoğraf: 55), Orta Asya Şaman inancında dünyanın merkezi olarak kabul edilir ve üç kozmik alanı (yer altı-yer üstü ve gökyüzü) birbirine bağladığına inanılır (Fotoğraf: 56). Kozmik ağaç, bazen merdivenle, bazen de ağaç direk ile temsil edilir. Ritüel sırasında bu ağaç büyüsel olarak gökyüzüne kadar uzanır¹⁰². Divriği Ulu Camisi Kuzey Taçkapısı (626/1228-1229) (Fotoğraf: 57), Sivas Gök Medrese (670/1271), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1280-1290) (Fotoğraf: 58), Erzurum Yakutiye Medrese (710/1310) ve Kayseri Döner Kümbette (1282-1300) (Fotoğraf: 59) hayat ağacı betimlemeleri görülmektedir.

Kümbetin yapım yılı konusunda değişik öneriler bulunuyor. Kültür Müdürlüğü Envanter bilgilerinde kümbetin çevresinde bulunan mezar taşlarında 1218, 1229 yıllarının geçtiği belirtilmekle¹⁰³ birlikte, H. Önkal; Kemah Melik Gazi, Kemah Sancaktar ve Divriği Kamerüddin kümbetleri ile benzerliklerine göre XIII. yüzyılın ikinci yarısını¹⁰⁴, Erol Altınsapan ve Neslihan Sağın, XIII. Yüzyıl içerisini¹⁰⁵, Kadriye Alevsacı, Afyon/Sincanlı- Boyalıköy Kureyş Baba ve Aksaray Bekar Sultan kümbetlerine göre XIII. yüzyılın sonlarını¹⁰⁶, O.C. Tuncer, Afyon/Çay-Eber

Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 6, Ocak - 2015, s. 132-150.

⁹³ Muharrem Eren, *Kocaavşar Köyü ve Tarihte Avşarlar*, İstanbul, 1992, s. 23-25.; Sümer, *a.g.e.*, s. 270-273.

⁹⁴ Sümer, *a.g.e.*, s. 270-273.

⁹⁵ Beyhan Karamağaralı, “Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 9, 1980, s. 5-24.

⁹⁶ Hasan Eroğlu, “Su Şehri’ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları”, *Türk Kültürü*, Yıl:XI, S.123, s. 141-147.

⁹⁷ Neriman Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarındaki İzleri*, Ankara, 2000.

⁹⁸ Emel Esin., *Orta Asya’dan Osmanlıya Türk sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004, R. 64.; Nuray Bilgili, *Türklerin Kozmik Sembolleri Tamgalar*, İstanbul: Hermes Yayınları, 2014, s. 25.; Mihaly Hoppal, *Şamanlar ve Semboller –Kaya Resmi ve Gösterge Bilim-*, 2. Baskı (Çev. Fatih Sel), İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları, 2016, s. 22.

⁹⁹ Çaycı, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁰⁰ Rahmi Hüseyin Ünal, “İncir Han”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. H. Acun), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 310.

¹⁰¹ Çaycı, *a.g.e.*, s. 41-45.

¹⁰² Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, *Belleten*, XXXII/125, 1968, Ankara, s. 25-36.; İnan, *a.g.e.*, s. 97-119.; Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004, s. 18, 19.; Necmettin Ersoy, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul, Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2007, s. 22, 23.; Hoppal, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰³ Eskişehir Kültür Mirası Envanteri, *eskisehir.kulturenvanteri@gov.tr*, 15. Ayrıca Sadrazam Hurşit Paşa’nın Delil Başı Es Seyyit Yusuf Efendi’nin mezarının da burada bulunduğu belirtiliyor.

¹⁰⁴ Önkal, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁰⁵ Altınsapan, *Eskişehir Selçuklu...*, s. 265.; Sağın, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁰⁶ Alevsacı, *a.g.e.*, s. 187.

Köyü Esirüddin Ebheri, Kemah Tugay Hatun ve Sivrihisar Alemşah kümbetlerine göre XIV. yüzyılın 1. çeyreğini¹⁰⁷, öneriyorlar. Kümbetlerde genellikle taş ve tuğla kullanılan örnekler XIII. yüzyılın başlarında yoğunlaşıyor ve bundan sonra kesme taşın kullanımı yönünde değişim geçirdiği örneklerden anlaşılmaktadır. Diğer yandan Seyitgazi ve Afyon çevresindeki kümbetler ve mezar taşları yakın benzerlik göstermektedir. Bu uygulamaları gözönüne alarak XIII. yüzyılın birinci yarısı içerisinde tarihlemek daha doğru bir yaklaşım olarak görünüyor. Kümbetin adlandırılışı üzerinde de kesin bilgilere sahip değiliz. Anadolu'nun değişik yerlerinde Kayseri merkezinde olduğu gibi "Himmet Dede" adları geçmekle birlikte, hangisi olduğu konusunda açıklık bulunmayan Himmet Dede'nin Hacı Bayram Veli'nin (1352-1429) müritlerinden olduğu üzerinde de duruluyor.

Sonuç

Kümbet köyünde bulunan kümbet cenazelik katı uygulaması, içten diresel dıştan sekizgen gövde düzenlemesi, mihrap uygulamasının olmayışı, taş ve tuğlanın birlikte kullanılışı ile farklılık oluşturuyor. Daha da önemlisi kazıma tekniğinde yapılan hareket halinde ki zengin figürlü süslemeleri ve sembolik motifleri ile de Orta Asya'dan itibaren örneklerini gördüğümüz Kaya Üstü Resim geleneğinin Anadolu'da bir kümbet üzerinde görüldüğü tek yapı olma özelliğini taşımaktadır. Bu veriler Selçuklu öncesi Anadolu'sunun kültürel birikimlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerektiğini gösteriyor.

KAYNAKÇA

- Aksoy Mustafa - Somuncuoğlu, Servet, "Türkoloji'ye Atılan İmza, Taştaki Türkler'den Saymalıtaş'a", *Türk Dünyası Kültür Dergisi*, Kasım, 2011, s. 39-45.
- Aksoy, Mustafa, "Milattan Önce Anadolu'da Türk İzleri", *Türk Dünyası Kültür Dergisi*, Nisan, 2011, s. 43-48.
- Aktan, Ali, "Anadolu'da Avşarlar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 1995, s. 255-262.
- Alevsaçar, Kadriye, "Seyitgazi'de Bilinmeyen Üç Yapı", *Vakıflar Dergisi*, S. XIX, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1985, s. 185-192.
- Alkan, Erdoğan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005.
- Altınsapan, Erol, *Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11-15 Yüzyıllar Mimarisi)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1999.
- Altınsapan, Erol-Parla, Canan, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları-I (Günyüzü- Mihalgazi- Mihalliççık- Sarıcakaya- Seyitgazi- Sivrihisar)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2004.
- Altınsapan, Erol, "Heterodoks İnanç Sürecinde Seyit Battal Gazi Türbesinin Seyitgazi Bölgesindeki Diğer Anıt Mezarlara Olan Biçimsel Etkisi, *I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı-, 12-15 Mayıs 2004*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskişehir, 2005, s. 403-413.
- Altınsapan, Erol- Parla, Canan, *Eskişehir Zaviye ve Türbeleri (Selçuklu ve Osmanlı Dönemi)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2010.

¹⁰⁷ Tuncer, a.g.e., s. 215.

Araz, Nezihe, *Anadolu Evliaları*, İstanbul, (Basım Yılı Bulunmuyor).

Arda, Zuhâl, "Türk Sanatı İkonografisinde Kün- Ay Motifleri ve Çağdaş Türk resmine Yansıması", Selçuk Üniversitesi *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi*, S. 25, Konya, 2008, s. 21-32.

Arık, Rüçhan, *Kubad Abad –Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri –Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Aslanapa: Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul: Kervan Yayınları, 1984.

Aydın, Önder- Akça, Erhan- Tubay, Bora, "Eskişehir İli Seyitgazi İlçesi Yazıdere Köyündeki Eski Kalenderi Zaviyesi: Üryan Baba Manzumesi Üzerine Değerlendirmeler", *TUBAV Bilim Dergisi*, 2013, C. 6, S. 1, s. 11-22.

Bakırer, Ömür, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Taşçı İşaretleri", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu – Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler, İzmir, 2002, s. 59-69.

Başbuğ, Hayri, *Aşiretlerimizde At Kültürü*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1986.

Bayat, A.Haydar, "Sivas ve Divriği Darüşşifalarındaki İnsan Figürleri", *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, 25-26 Nisan 1994, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1995, s. 79-89.

Bayburtluoğlu, Zafer, "Niğde/Aksaray Selime Köyü Türbesi", *Ön Asya*, Yıl:6, C.6, S.65, İstanbul, 1971, s. 16,17.

Bayhan, A. Ali, "Akhan (Goncalı Han), *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. H. Acun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 287-319.

Belli, Oktay, "Doğu Anadolu'da Yeni Arkeolojik Keşifler-Van/Yedi Salkım (Put) Köyü Boyalı Mağara Resimleri", *Tarih Dergisi*, s. 1-40 (dergipark.ulakbim.ge)

Bilget, H. Burhan., *I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Bilgili, Nuray, *Türklerin Kozmik Sembolleri Tamgalar*, İstanbul: Hermes Yayınları, 2014.

Binan Ulusoy, Demet, "Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri ve Koruma Sorunları", *T.A.Ç. Vakfının 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*, T.A.Ç. Vakfı Yayını, 2001, İstanbul, s. 119-137.

Bingöl, Akın, "Yüzey Araştırmaları Işığında Borluk Vadisi Kaya Üstü Resimleri-Rock Arts Of Borluk Valley In The Light Of Surveys", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S.39, Bahar, Konya, 2016, s. 347-355.

Budak, Muhsin Ertürk, "Doğu Anadolu'nun Kaya Üstü Resimleri (Kars-Kağızman)", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.16 (Özel Sayı II), 2014, s. 68-71.

Ceylan Alparslan - Bingöl, Akın - Topaloğlu, Yasin, "2006 Yılı Erzincan- Erzurum- Kars ve Iğdır illeri Yüzey Araştırmaları", *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C.3, 28 Mayıs- 1 Haziran 2007- Kocaeli, KTB Basımevi, Ankara, 2008, s. 129.

Ceylan, Alparslan, "Çıldır Başköy Kaya Resimleri", *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi-Belgü*, s. 7-28.

Ceylan, Alparslan, “Doğu’daki İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.X, İstanbul, 201-212.; Somuncuoğlu, 2010, s. 470-477.

Çal, Halit, *Niksar’da Türk Eserleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Çatalbaş, Resul, “Türklerde Hayvan Sembolleri ve Din İlişkisi”, *TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Yıl: 2011, C.3, S.12, Sonbahar, s. 49-60.

Çaycı, Ahmet, *Anadolu Selçuklu Sanatı’nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Çelik, Adem, “Sungur Bey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taçkapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi *Sanat Dergisi*, S.13, Erzurum, 2008, s. 1-16.

Çetin, Yusuf, “Ağrı İlindeki Mimari Eserlerde ve El Sanatlarında Görülen Figürlü Bezemelerin Türk Figürlü Bezeme Dünyası İçindeki Yeri ve Önemi”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, S. XXII, Haziran, 2015, s. 475-491.

Çoruhlu, Yaşar, *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2007.

Dalkesen, Nilgün, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü”, *Milli Folklor*, Yıl:27, S.106, 2015, s. 58-69 (www.millifolklor.com)

Danık, Ertuğrul, *Koç ve At Şeklindeki Mezar Taşları*, 2. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.

Demir, Necati, “Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi/ Elik ve Tarihi Alt Yapısı/ The Ibex-Chamois As a Petroglyphical Image (Rock Art) and Its Historical Background”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol.2, No.2, Münih, 2010, s. 5-23.

Demir, Necati, “The Petroglyphs And Inscriptions Salihler Village (Ankara-Güdül) And Their Historical Background, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol.6, No.1, Münih, 2014, s. 7-26.

Demiriz, Yıldız, “Mimari Süslemede Renk unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.5, İstanbul, 1973, s. 175-208.

Denktaş, Mustafa, “Karatay Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. H. Acun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 359-379.

Diyarbakirli, Nejat, *Hun Sanatı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Doğru, Halime, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul: Afa Türkiye Üzerine Araştırmalar, 1992.

Doğru, Halime, “Eskişehir’de XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Salı Mescidi”, *I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı-, 12-15 Mayıs 2004*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Eskişehir, 2005, s. 9-16.

Durmuş, İlhami, *İskitler (Sakalar)*, Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008.

Durukan, Aynur, “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. Hakkı Acun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 141-159.

- Durukan, Aynur, “Ak Han’ın Süsleme Programı”, ‘*Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*’ Güner İnal’a Armağan, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993, s. 143-160.
- Eren, Muharrem, *Kocaavşar Köyü ve Tarihte Avşarlar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Eroğlu, Hasan, “Su Şehri’ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları”, *Türk Kültürü*, Yıl: XI, S.123, s. 141-147.
- Ersoy, Necmettin, *Semboller ve Yorumları*, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2007.
- Esin, Emel, Orta Asya’dan Osmanlıya *Türk sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Gönülal, Özant, “Seyitgazi Külliyesi’nde Selçuklu Dönemi İnşaata”, *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri, 17-18 Ağustos 1989*, Eskişehir Valiliği Yay., Eskişehir, (basım yılı bulunmuyor), s. 37-39.
- Gönülal, Özand, “Seyitgazi Müzesindeki Mezar Taşları”, *Eskişehir II. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri, 23-24 Temmuz 1990*, Eskişehir Valiliği Yay., Eskişehir, 1990, s. 57-61.
- Görgünay, Neriman., *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarındaki İzleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Graç, D., “Eski Türk Dönemine Ait Dağ Keçisi Damgalarının Tarihlendirilmesi ve Anlamlandırılması Üzerine- On the Dating and Semantic of Chamais Prints Belonging to the Ancient Turkish Period”, Atatürk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.37, Erzurum, 2008, s. 209-230.
- Gülensoy, Tuncer, “Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları ve Folklorumuzdaki İzleri”, *II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1985*, Eskişehir, 1985, s. 105-127.
- Gülensoy, Tuncer, “Ahlat’ta Türk Damgaları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, 1988, s. 55-91.
- Güllüdağ, Nesrin, Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 6, Ocak-2015, s. 132-150.
- Günaşdı, Yavuz, “Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları- Doyumlu Rock Panels In The Light Of Rock Paintings In Eastern Anatolia”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S.39, Bahar, Konya, 2016, s. 391-407.
- Gündoğdu, Hamza, *Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1979.
- Gündoğdu, Hamza, “Afyon’da Yeni Bulunmuş Figürlü Bir Mezartaşı Hakkında”, *Sanat Tarihi Yılığ-12*, 1982, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul, 1983, s.61-93.
- Gündoğdu, Hamza, “Sivrihisar Alemsah Kümbetinin Mimarisi, Geometrik ve Figürlü Plastik Süslemeleri Üzerine”, *Vakıflar Dergisi*, S.XVI, Ankara, 1982, s.135-142.

Gündoğdu, Hamza, “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme ve Üzerindeki Kabartmalar”, *Kaynaklar Dergisi*, S.2, 1984, s.41-48.

Gündoğdu, Hamza - Bayhan, A. Ali - Aktemur, A. Murat - Kukuracı, İ. Umut - Çelik, Adem - Güneş, Burhaneddin., *Tarihi Yaşatan İl TOKAT*, 2006.

Hergül, Çağlayan, “Türk Sanatında Deve ve Fil Figürleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, III. *Genç Bilim Adamları Sempozyumu*, 16-18 Mayıs 2011, (academia.edu/7516986)

Hoppal, Mihally, *Şamanlar ve Semboller –Kaya Resmi ve Gösterge Bilim-*, 2. Baskı, Çev. İstanbul: Fatih Sel, Yapı-Kredi Yayınları, 2016.

Hoving, Thomas - John Richardson - Philippe de Montebello, *From The Lands Of The Scythians – Ancient Treasures from the Museums of the U.S.S.R 3000 B.C.-100 B.C.*, The Metropolitan Museum of Art- The Los Angeles County Museum of Art, New York, 1975.

İmat, Fatih- Bababeyli, Nazim - Özdemir, Mustafa - Yaung, Myungga - “Kars - Kağızman (Türkiye), Gemikaya (Azerbaycan), Ulsan (Güney Kore) ve Alta (Norveç) Kaya Petrogliflerinin Benzer Özellikleri ve Motiflerine Dair”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal Of World of Turks-ZfWT*, Vol.4, No.3, Münih, 2012, s. 203-219.

İnan, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

İvgin, Hayrettin, “Seyyid Battal’ın Alp- Gaziliği”, *I. Uluslararası Seyyid Battal Gazi Semineri Bildirileri, 10-11 Eylül 1990*, Eskişehir Valiliği Yay., Eskişehir, 1990, s. 21-24.

Kalafat, Yaşar., *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Karamağaralı, Beyhan, “Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.9, 1980, s. 5-24.

Karamağaralı, Beyhan, “Alanya’nın Güleğüşen Mevkiindeki Kazı Çalışmaları”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri 1992-1993-1994-1995*, Alanya, 1996, s. 305-307.

Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Kuru Çakmakoğlu, Alev, “Beypazarı Boğazkesen Kümbeti ve Mihrabındaki Balık Figürü Hakkında”, *Haluk Karamağaralı Armağanı*, 2003, s. 225-243.

Küçükcan, İlyas, “Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, S. 36, 2005, s. 159-188.

Küçükcan, İlyas, “Tarihsel Gelişim Sürecinde Seyyid Battal Gazi- Hacı Bektaş Veli Bağlantısı ve Günümüze Yansımaları”, *Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 247-253.

Mandallıoğlu, Mehmet, “Türk Mitolojisinden Anadolu’ya Taşınan Kültür- Geyik Motifi (The Culture Which Carried from Turkish Mythology to Anatolia: The Motif of Deer), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C.6, S.27, Yaz: 2013, s. 382-391.

Melikeff, Irene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, 3. Baskı, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, Ağustos, 2004.

Memiş, Ekrem, *İskitlerin Tarihi*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.

- Mert, Osman, “Kemaliye’de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar- Traces Of Ancient Turkish in The Kemaliye: Petroglyphs and Tamgas in The Dilli Valley”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.34, Erzurum, 2007, s. 233.
- Nicol, M. Donald, *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çev., Bilge Umar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar., *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Orkun, H. Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C.1, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu, 1971.
- Önder, Mehmet, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, *Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1967, s. 145-169.
- Öney, Gönül, *Anadolu Selçuklularında Heykel ve Figürlü Kabartma*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1966.
- Öney, Gönül, “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, *Belleten*, XXXII/125, 1968, Ankara, s. 25-36.
- Öney, Gönül, “Anadolu Selçuklularında Balık Figürü”, *Sanat Tarihi Yıllığı I-II*, İstanbul, 1968, s. 142-159.
- Öney, Gönül, “Sun and Moon Rosettes in The Shape of Human Heads in Anatolian Seljuk Architecture”, *Anatolia-III*, 1969-1970, Ankara, 1970, s. 195-203.
- Önkal, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1996.
- Önpeker, Hikmet, *Eskişehir*, Hicret Kitapevi, Eskişehir, (Basım Yılı Bulunmuyor).
- Özçelik, Mustafa, *Seyyid Battal Gazi*, Ankara: Eskişehir Valiliği Yayınları, 2009.
- Özçelik, Mustafa, “Seyyid Battal Gazi”, *Eski/Yeni*, Ekim, 2010, s. 44-49.
- Özen, Kutlu, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas: Dilek Matbaası, 1996.
- Özgül, Oktay, “Erzurum/Şenkaya Petrogliflerindeki At/Geyik ve Güneş Kursu- Erzurum/Şenkaya Petroglyphs In The Horse/Deer And Sun Disk”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi-Selçuk University Journal of Studies in Turcology (SUTAD)*, S.39, Bahar 2016, s. 371-390.
- Özkan, Haldun, “Erzincan ve Çevresinde Orta Asya Geleneğini Sürdüren Bezemeli Mezar Taşları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.15, Erzurum, 2000, s. 31-47.
- Öztürk, Ali, *Ötüken Türk Kitabeleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1973.
- Parman, Ebru, “Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar’ Güner İnal’a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1993, s. 387-412.
- Parman, Ebru - Altınsapan, Erol, “Eskişehir-Seyitgazi- Kümbet Köyü’nde Himmet Baba Türbesi ve Devşirme Malzemesi”, *Yıldız Demiriz’e Armağan*, Arkeoloji- Sanat Yay., İstanbul, 2001, s. 115-127, 222-228.

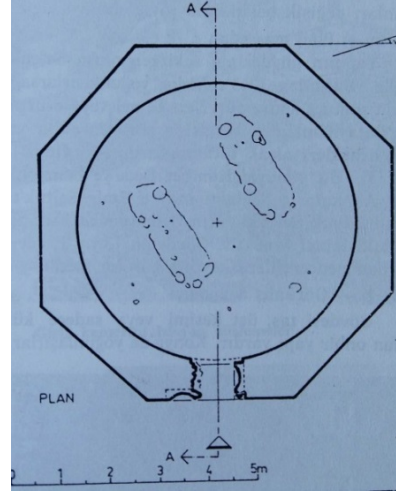
- Parla, Canan - Altınsapan, Erol, "Atabek Ayaz ve Figürlü Bezemeleriyle Denizli Çardak Han", *Erdem*, S.51, 2008, s. 195-215.
- Pektaş, Kadir, "Çardak Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 161-173.
- Rice, T.T., *Ancient Arts Of Central Asia*, London: Thames and Hudson, 1965.
- Roux, J. Poul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. A. Kazancıgil, 2. Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.1, Çev. F. Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Sağın, Neslihan, *Seyitgazi İlçesindeki Ortaçağ Yapıları*, Selçuk Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Arkeolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- Say, Yağmur, "Eskişehir-Seyitgazi'de İki Kült Kimlik: Seyyid Battal Gazi ve Şeyh Şücaeddin Veli", *Kebikeç*, S.15, 2003, s. 85-102.
- Say, Yağmur, *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi – Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi Sürecinde Gazi-Eren-Evliyaların Rolü-*, İstanbul: SU Yayınevi, 2006.
- Serim, Ömer Rahmi, "Oğuz Boylarından Kayseri Avşarları", *Eurasian House*, Yıl:16, Dosya No:7, Mart-Ankara, 2016, s.4-13.
- Sevindi, Cemal - Tavukçu, A. Yalçın, "Şirvaz Kalesi ve Kayaüstü Resimleri, Şenkaya/Erzurum", s.157173, edergi.atauni.edu.tr/ataunigned/article/viewFile/50000-16268/50000-16150.
- Seyid Hüseyin Nasr, *İslam Kozmolojisi Öğretilerine Giriş*, Çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., 1995
- Seyirci, Musa - Topbaş, Ahmet, *Afyonkarahisar Yöresi Türkmen Mezar Taşları*, İstanbul, Arkeoloji Sanat Yayınları, 1985 (?).
- Somuncuoğlu, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler –From Siberia to Anatolia*, 2. Baskı, İstanbul: Ege Basım Reklam ve Sanatları Ltd. Şti., 2010.
- Somuncuoğlu, Servet, *Damgaların Göçü-Kurgan Ankara Gündül Kaya Resimleri- The Migration Of Tamga/Stamp- Kurgan Ankara Gündül Rock Engravings-*, İstanbul: AC Yapı Kültür Yayınları, 2012.
- Soydan, Ersoy - Korkmaz, Ferhat, "Batman'da Yeni Bir Keşif: Deraser (Arık) Mağara Resimleri", *Turkish Studies*, Volume:8, Spring 2013, s. 665-686.
- Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri-1 (Açık Medreseler)*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1970.
- Sümer Faruk, Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.
- Şahin, Mustafa Kemal, Tercan- Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı -Sanat Yazıları-*, Ed. Mustafa Denктаş- Yıldırım Özbek, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 2001, s. 509-536.

- Şahin, Mustafa Kemal, “Aydın Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Sanat Tarihi Dergisi*, S.XV/1, Nisan 2006, İzmir, 2006, s. 125-165.
- Şahin, Mustafa Kemal, “Amasya Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi- The Journal of Çorum For Historical and Cultural Studies*, Yıl:2010, C.1, S.2, Ankara, s. 53-70.
- Şahin, Mustafa Kemal, "Samsun Müzesi'nde Bulunan Anadolu'da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler", *Samsun Sempozyumu*, 13-16 Ekim 2011, C.III, Ed. M. Aydın- B. Şişman- S. Özyurt- H. Atsız, Samsun Valiliği Yay., Samsun, 2012, s. 603-633.
- Şener, Cemal, *Türklerin Müslümanlıktan Önceki Dini Şamanizm*, 10. Baskı, İstanbul: AD Yayınları, 1997.
- Tekçe, E. Fuat, *Pazırık –Altaylardan Bir Halinin Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Orkun, H. Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Tokalak, İsmail, *Bizans- Osmanlı Sentezi –Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi-*, İstanbul: Güler Boy Yayıncılık, 2006.
- Tuncer, O. Cezmi, *Anadolu Kümbetleri-2* (Beylikler ve Osmanlı Dönemi –Kayseri iline kadar- Ankara: Sevinç Matbaası, 1991.
- Tural, Murat, “Bir Karşılaştırma Denemesi: Battal Gazi ve Digenes Akrites Destanı”, *Karadeniz Araştırmaları*, Kış:2014, S.40, s. 145-158.
- Turan, Osman, *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1941.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Uçar, Zofie, “Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerine Gözlemler”, *Kültür Evreni*, s. 129-145. ([http:// www.academia.edu/9508389](http://www.academia.edu/9508389))
- Ünal, R. Hüseyin, “İncir Han”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. H. Acun, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 305-319.
- Vural, Hamide, “Türk Sanatında At Figürüne İki Örnek- Two Models Of The Horse Figure In Turkish Art”, *Journal of Research in Education and Society*, 2/3, 2015, s. 29-48.
- Yalçınkaya, Elvan, “Avşar Türkmenlerinin Kastamonu Çevresindeki İzleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S.59, 2011, s. 91-100.
- Yıldız, Esra, “Taşköprü Abdalhasan Köyü ve Türk Devri Mimari Eserleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 13, No: 2, Ekim, 2005, s. 586-590.
- Yılmaz, Anıl - Daşman, Ali, “Saymalı Taş'ın Bronz Dönemi Petroglifleri –Bronz Age Petroglyphies in Saymanlı Tas”, *Sosyal Bilimler Dergisi (Journal Of Institute Of Social Sciences)*, Sayı/Number: 5, Bahar/Spring, 2010, s. 143-159.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi, “Seyitgazi Bölgesinin Bazı Önemli Abideleri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.12, S.3-4, 1999, s. 243-246.

ÇİZİM VE FOTOĞRAFLAR

Harita 1: Eskişehir/Seyitgazi Kümbet Köyü (Google Earth'den)

Çizim 1: Kümbetin Planı (O.C. Tuncer'den)

Foto. 1: Güneydoğu Cephesi.

Çizim 2: Güneydoğu Cephesindeki Figürler.

Çizim 3: Güneydoğu Cephesi. Geyik Figürü.

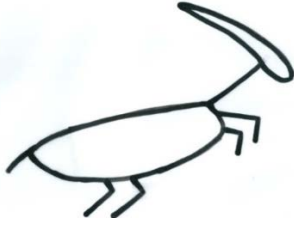
Foto. 2: Güneydoğu Cephesi. Geyik Figürü.

Çizim 4: Güneydoğu Cephesi.
Dağ Keçisi Figürü.

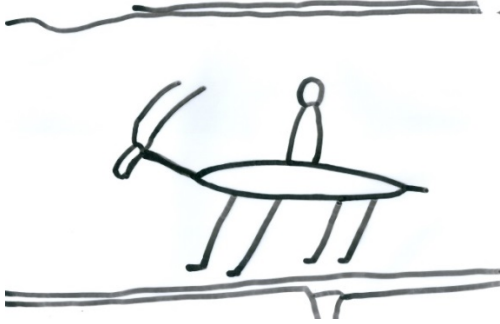
Foto. 3: Güneydoğu Cephesi.
Dağ Keçisi Figürü.

Çizim 5: Güneydoğu Cephesi. Tavşan Figürü.

Foto. 4: Güneydoğu Cephesi. Tavşan Figürü.
Güneydoğu Cephesi. Tavşan Figürü.

Çizim 6: Güneydoğu Cephesi. Süvari Tasviri.

Foto. 5: Güneydoğu Cephesi. Süvari Tasviri.

Çizim 7: Güneydoğu Cephesi. Geyik Figürü.

Foto. 6: Güneydoğu Cephesi. Geyik Figürü.

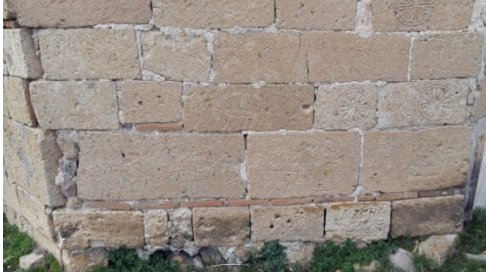

Foto. 7: Güneydoğu Cephesi. Figürler, Güneş ve Hayat Ağacı Tasviri.

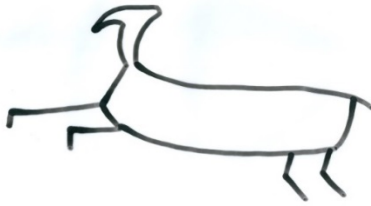
Foto. 8: Güneş ve Hayat Ağacı Tasviri.

Foto. 9: Güney Cephesi.

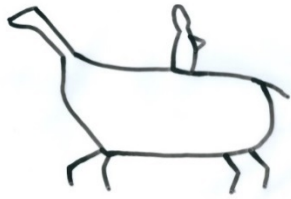
Çizim 8: Güney Cephesindeki Figürler.

Çizim 9: Güney Cephesi. Dağ Keçisi Tasviri.

Foto. 10: Güney Cephesi. Dağ Keçisi Tasviri.

Çizim 10: Güney Cephesi. Süvari Tasviri.

Foto. 11: Güney Cephesi. Süvari Tasviri.

Çizim 11: Güney Cephesi. Balık Figürü.

Foto. 12: Güney Cephesi. Balık Figürü.

Foto. 13: Güney Cephesi. Güneş Tasviri.

Foto. 14: Güneybatı Cephesi.

Foto. 15: Güneybatı Cephesi Figürler.

Çizim 12: Güneybatı Cephesi Figürler.

Çizim 13: Güneybatı Cephesi. At (?)
Figürleri

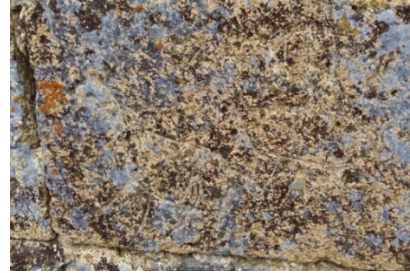

Foto. 16: Güneybatı Cephesi. At (?) Figürleri.

Çizim 14: Güneybatı Cephesi. At Figürü.

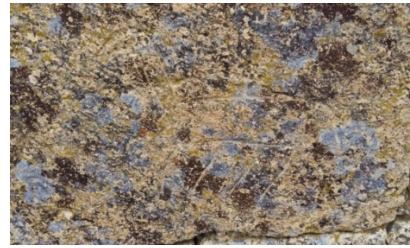

Foto. 17: Güneybatı Cephesi. At Figürü.

Foto. 18: Batı Cephesi.

Çizim 15: Batı Cephesi Figürler.

Çizim 16: Batı Cephesi. Yavrusunu Emziren Geyik Figürü.

Foto. 19: Batı Cephesi. Yavrusunu Emziren Geyik Figürü.

Foto. 20: Kuzeybatı Cephesi.

Çizim 17: Kuzeybatı Cephesi Hayvan Figürü.

Çizim 18: Kuzeybatı Cephesi Hayvan Figürü.

Foto. 21: Kuzeybatı Cephesi Hayvan Figürü.

Foto. 22: Kuzey Cephesi.

Çizim 19: Kuzey Cephesi. At (?) Figürleri.

Çizim 20: Kuzey Cephesi. At (?) Figürü.

Foto. 23: Kuzey Cephesi. (?) Figürü.

Çizim 21: Kuzey Cephesi. At (?) Figürü.

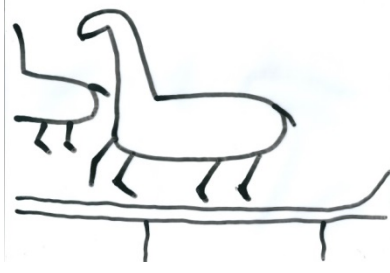
Foto. 24: Kuzey Cephesi. At (?) Figürü.

Foto. 25: Kuzeydoğu Cephesi.

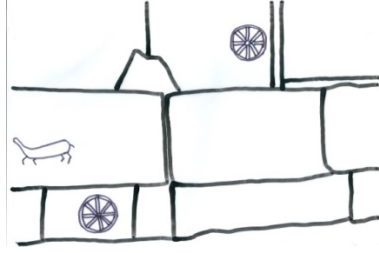
Çizim 22: Kuzeydoğu Cephesi. At Figürleri.(www.enpkt1nfpnz1752014174757525)

Çizim 23: Kuzeydoğu Cephesi .
At Figürleri.

Foto. 26: Kuzeydoğu Cephesi .
At Figürleri.

Çizim 24: Kuzeydoğu Cephesi.
Hayvan Figürü.

Foto. 27: Kuzeydoğu Cephesi.Hayvan Figürü.

Foto. 28: Doğu Cephesi.

Foto. 29: Doğu Cephesi.Ayrıntı.
(www.enpkt1nfpnz1752014174757525)

Çizim 25: Doğu Cephesi. Süvari Tasviri.

Foto. 30: Doğu Cephesi. Süvari Tasviri.

Çizim 26: Doğu Cephesi. Deve Figürü.

Foto. 31: Doğu Cephesi. Deve Figürü.

Çizim 27: Giriş Kısımında Yer Alan Damgalar.

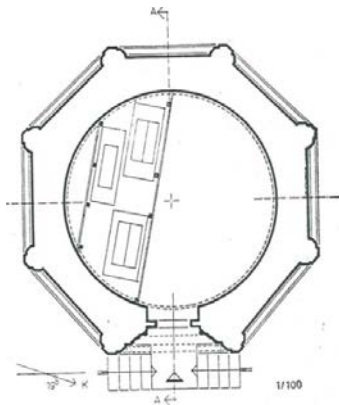
Foto. 32: Giriş Kısımında Yer Alan Damgalar.

Foto. 33: Kümbetin İçerisinden Görünüm.

Foto. 34: İçerisinden Kubbe Düzeni.

Çizim 28: Kemah Melik (Mengücek) Gazi Kümbeti Plan (O.C. Tuncer'den)

Foto. 35: Kemah Melik (Mengücek) Gazi Kümbeti.

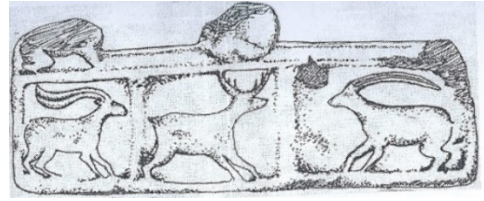
Foto. 36: Afyon/Eber Köyü-Esirüddin Ebheri Kümbeti (www. sehiralem.com)

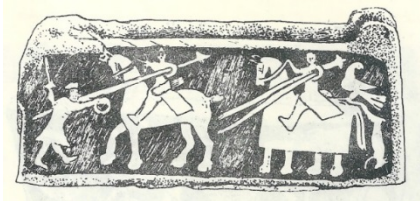
Foto. 37: Tokat/Niksar-Çöreği Büyük Tekkesi. Taçkapı Geyik Figürü.

Foto. 38: Kastamonu/Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi. Geyik Figürü.

Çizim 29: Afyon Türkmen Mezar Taşları (M.Seyirci-A. Topbaş'dan)

Çizim 30: Afyon Türkmen Mezar Taşları (H. Gündoğdu'dan)

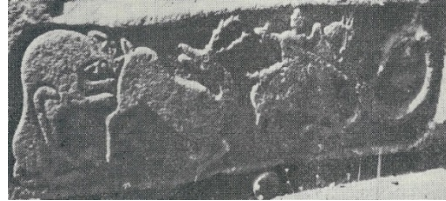

Foto. 39: Afyon Mezar Taşı (H. Gündoğdu'dan)

Foto. 40: Seyitgazi Mezar Taşı (Özand Gönülal'dan)

Foto. 41: Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi. Taçkapı Geyik Figürü.

Foto. 42: Denizli Akhan. Kapalı Bölüm. Balık Figürüleri

Foto. 43: Tokat/Niksar-Anonim Çeşme. Balık Figürü.

Foto. 44: Eskişehir/Sivrihisar Alemlaşah Kümbeti. Taçkapı Balık Figürü.

Foto. 45: Kubad Abad Sarayı (R. Arık'tan)

Foto. 46: Denizli Akhan. Avlu Taçkapısı. Dağ Keçisi Figürü.

Foto. 47: Erzurum Emir Saltuk Kümbeti. Tavşan Figürü.

Foto. 48: Kırgızistan/Saymalıtaş Kaya Üstü Resimleri (S. Somuncuoğlu'ndan)

Foto. 49: Kars/Kağızman Kurban Ağa Köyü Kaya Üstü Resimleri (S. Somuncuoğlu'ndan)

Foto. 50: Ankara/Salihler Güdül Köyü Kaya Üstü Resimleri (S. Somuncuoğlu'ndan)

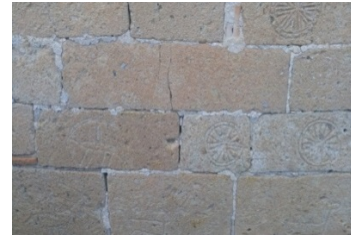

Foto. 51: Güneydoğu Cephesi. Güneş Motifi.

Foto. 52: Güney Cephesi. Güneş Motifi.

Foto. 53: Kırgızistan/Saymalıtaş- Güneş Tasviri (S. Somuncioğlu'ndan).

Foto. 54: Silvan Ebu'l Muzaffereddin Camisi Minaresi (Kesik Minare). Güneş Motifi.

Foto. 55: Güneydoğu Cephesi. Hayat Ağacı ve Güneş Tasviri.

Foto. 56: Hakasya Türklerine Ait Hayat Ağacı Tasviri (N. Bilgili'den).

Foto. 57: Sivas/Divriği Ulu Camisi Kuzey Taçkapis Hayat Ağacı Motifi.

Foto. 58: Erzurum Çifte Minareli Medrese Taçkapisı Hayat Ağacı Motifi.

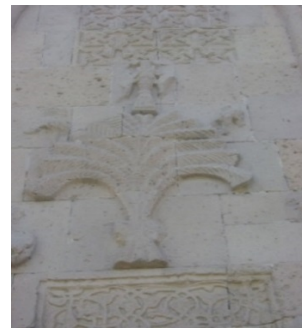

Foto. 59: Kayseri Döner Kümbet Hayat Ağacı Motifi.